

Oerwetten van de wereldpolitiek

Rik Coolsaet

De uitspraak kwam van een onverdachte bron. De uitholling van Amerika's machtspositie in de wereld is onherroepelijk ingezet en niets kan dat omkeren, aldus Richard Haass, ooit Colin Powells topmedewerker op het *State Department* en thans voorzitter van de prestigieuze *Council on Foreign Relations*. Tien jaar geleden smeedde hij het intussen klassiek geworden begrip 'posse-diplomatie' waarmee hij teruggreep naar een van de ontstaansmythen van de Amerikaanse natie. Hij wou hiermee aangeven dat de Verenigde Staten, afhankelijk van het onderwerp, een wisselende reeks '*coalitions of the willing*' zouden opzetten, die nadien ontbonden zouden worden zodra het specifieke doel bereikt was. Op die manier zouden de Verenigde Staten een '*benevolent hegemony*' over de wereld uitoefenen.

Over die Amerikaanse hegemonie lijkt Richard Haass nu heel wat minder zeker. De Verenigde Staten zijn niet langer in staat om die rol op te nemen, zo suggereerde hij net voor de zomer in *Foreign Affairs*. Niemand trouwens, want staten zijn hun monopoliepositie kwijt. Hun macht raakt almaar meer uitgehold van bovenuit, van onderen, van binnenuit – een 'niet-polaire' wereld, waarin macht steeds verder uitwaaiert over een myriade aan actoren, van allerlei slag en stoot, nieuw en oud, die alle een eigen vorm van macht vertegenwoordigen.

De Europese waarnemer die bij elke uitspraak dat een 'radicaal nieuw' tijdperk is aangebroken, automatisch de neiging heeft om achterom te kijken, zal bij alle zogeheten 'nieuwe' actoren het gevoel hebben dat nieuw toch niet zo nieuw is. Sinds het ontstaan van de moderne diplomatie zijn deze actoren er steeds geweest. Kredietinstellingen, zoals de Augsburgse Fuggers in de vijftiende en zestiende eeuw, de Italiaanse renaissancebankiers (zoals de Medici, Bardi, Acciauli, Peruzzi) of de Rothschilds in de negentiende eeuw, ondernemingen (sinds de Lesseps' Compagnie du Canal de Suez), pers, 'sociëteiten' (vrede, antislavernij of de Angelsaksische Congocampagne), havensteden, terreurorganisaties, alle hebben zij in het verleden een significante invloed uitgeoefend in het diplomatieke verkeer, soms met meer succes dan de staten.

Is de conclusie niet eerder dat de wereld weer is geworden wat zij altijd geweest is: een gevaarlijke plek, waarin staten opnieuw met elkaar wedijveren, soms oorlog voeren, soms samenwerken, waarin grote mogendheden oprijzen en vervolgens afkalven? Andere spelers – de publieke opinie, grote ondernemingen, een terreurgroep – kunnen af en toe aan zet zijn, maar het zijn de staten die nog steeds het laatste woord hebben, als zij dat wensen tenminste. De mondialisering heeft de staat niet weggegomd, zo leren ons het succes van de *sovereign wealth funds*, de reddingsoperaties van banken in moeilijkheden en de nationalisering van Suez, Chavez en zijn Latijns-Amerikaanse collega's, China en Rusland en de grote energiebedrijven die thans veelal in handen van overheden zijn.

Als een verloren zoon is de staat teruggekeerd in het centrum van de politiek – en dus van de macht.

Met vergelijkingen tussen gisteren en vandaag moet echter altijd voorzichtig worden omgesprongen. De geschiedenis bereidt haar gerechten immers nooit tweemaal op precies dezelfde manier. Maar de ingrediënten zijn wel vaak dezelfde. De kern van de wereldpolitiek wordt heden ten dage opnieuw gekneet door twee oerwetten, die hun vaste vorm hebben gekregen ten tijde van de assertieve stadstaten in de Noord-Italiaanse renaissance.

De eerste heeft te maken met het komen en gaan van grote mogendheden. Elke dag kunnen we in de krant lezen hoe zelfbewuste groeilanden de bestaande machtsverhoudingen op de helling (willen) zetten. Die spanning vormt sinds mensenheugenis de eerste oerwet van de wereldpolitiek. De geschiedenis van de wereld laat zich inderdaad lezen als een aaneenschakeling van werelddordes die

elkaar afwisselen op het ritme van opkomst en verval van grote mogendheden. De hoogtijdagen van de Noord-Atlantische dominantie zijn voorbij, nu de motor van de wereldeconomie in oostelijke richting verschuift. En wie macht verwerft, plooit zich niet graag naar de wetten van de vroegere heersers.

De tweede oerwet werd door Lord Palmerston, de legendarische negentiende-eeuwse Britse minister van buitenlandse zaken, vastgelegd in een onsterfelijke formule: 'We hebben geen eeuwige bondgenoten en we hebben geen eeuwige vijanden. Alleen onze belangen zijn eeuwig en permanent en het is onze plicht die te verzekeren.' De beste bondgenoot van Engeland kon morgen zijn grootste tegenstrever zijn – en omgekeerd. Een verwarrend patroon van opeenvolgende crises, met geïnstitutionaliseerd wantrouwen als rode draad.

Maar toch zal – men spreke misschien beter van 'kan' – het recept van de wereldpolitiek vandaag en morgen tot een andere gerecht leiden. Een reden is alvast de Europese Unie, onze beste hoop in bange dagen. De originaliteit van dat bizarre mengsel dat de EU heet, zit in de unieke manier waarop landen die er deel van uitmaken, aan elkaar gebonden worden. De Europese Unie heeft daarmee het ondenkbare mogelijk gemaakt: tussen haar lidstaten een einde maken aan het palmerstoniaanse patroon van samenwerking en confrontatie. Dat succes stoelde op twee formules: sterke en geloofwaardige instellingen die in naam van het algemeen belang konden optreden, en vaste regels die gelden voor alle lidstaten, groot en klein, machtig en zwak. En precies die aanpak tracht Europa nu ook op wereldvlak te projecteren. Daar zit het kernverschil tussen Europa's strategische visie en die van de overige grote mogendheden.

Maar tussen wens en werkelijkheid staat politieke wil. De Europese Unie verwaarloost vandaag de wereldpolitiek, opgeslorpt door de gevolgen van de vele toetredingen van de afgelopen jaren. Opeenvolgende uitbreidingsgolven hebben haar vermogen beslissingen te nemen, zwaar op de proef gesteld. De EU mist bovendien vaak ook de interne eensgezindheid om voluit een eigen koers te varen. Institutionele hervormingen hebben bovendien de macht van de Commissie aangetast. In het verleden fungeerde deze steeds als de hoeder van het algemene belang. De lidstaten zijn van de weeromstuit opnieuw meer op de voorgrond getreden. Het resultaat is dat de Europese Unie vaak verzaakt aan haar verantwoordelijkheid om 'samenwerking' tot het sleutelwoord voor de eenentwintigste eeuw te maken.

Het woord 'verantwoordelijkheid' is hier met opzet gekozen. Als de EU het multilateralisme niet actief uitdraagt, dan zal niemand dat in haar plaats doen. En dat vormt meteen een tweede opvallend verschil met vroeger tijden. De versnelling van de mondialisering in de afgelopen decennia heeft een reeks problemen verscherpt waarvoor de bestaande internationale arrangementen niet of onvoldoende op voorbereid zijn. Om de donkere zijde van de mondialisering en de toenemende ongelijkheden in inkomen en macht op te vangen, om de energiecompetitie in goede banen te leiden en de effecten van de opwarming van de aarde fair te verdelen, is een verbouwing nodig van de mondiale architectuur – *Global Governance* in het jargon. Dat is een taak die Europese staten en de Unie beter ligt dan de overige mogendheden. Maar daarvoor zijn ambitie, creativiteit en geloof in de maakbaarheid van de internationale samenleving vereist.

Zonder zo'n gedeeld perspectief zal de multipolaire wereldorde van vandaag op haar best opnieuw een uiterst vluchtige en anarchistisch strijdperk van wisselende bondgenootschappen worden, het resultaat van het geïnstitutionaliseerde wantrouwen tussen grote mogendheden, wat in het verleden zo vaak tot instabiliteit en conflict heeft geleid.

(*Internationale Spectator*, jg. 62, nr. 9, september 2008, pp. 449-450)